

Preobli moderne arhite

edizajn ili preoblikovanje građevina nije nova pojava u povijesti arhitekture. S njom se susrećemo u mnogim povijesnim razdobljima, posebice u vremenima kad su stilske, dekorativne, kolorističke ili druge oblikovne značajke vanjštine arhitekture nekog prošlog vremena bile neprimjerene namjeni, ukusu ili slogu novoga vremena.

To se prvenstveno događalo pri promjenama namjena zgrada. Jedan je od najstarijih primjera u nas mauzolej cara Dioklecijana u Splitu. Prigodom promjene njegove namjene u kršćansku crkvu, a potom u katedralu mučenika sv. Dujma, ispred mauzoleja a uz Peristil izgrađen je imponzantan zvonik, koji je promijenio prostorne odnose unutar kompleksa palače. Kasnije je prigradeno barokno svetište kao dodatak centralnoj građevini mauzoleja. Iako time nije preoblikovano samo tijelo mauzoleja, osim u zonama dodira, izmijenjeni su mu osnovni prostorni odnosi.

Preoblikovanje je često bilo uvjetovano i združivanjem više zgrada u jednu cjelinu. Tada je u pravilu očuvana izvorna struktura prostora dviju ili više kuća, dok je preoblikovano samo pročelje, slijedeći karakter vremena u

kojem je združivanje provedeno, u želji da se stvori nova cjelovitost. To se uglavnom događalo u povijesnim gradovima prigodom okrupnjavanja uskih i dugačkih srednjovjekovnih parcela, kad su u vrijeme renesanse i baroka u gradove ulazili plemići, koji su postajali građani i koji nisu htjeli ni mogli organizirati svoj život u zatečenim građevinama. Klasičan primjer donosi P. Fister citirajući Serliov projekt za preoblikovanje pročelja dviju gotičkih zgrada (Fister, 1989), gdje on pokušava ritam i simetriju gotičkih pročelja pretvoriti u novi strogi geometrijski ritam renesanse, zadržavajući pritom osnovni raster otvora sa starih pročelja.

Preoblikovanje se nadalje događalo pri dodavanju novih dijelova u vertikalnom (dodavanjem katova) i horizontalnom smislu (dodavanjem novih krila ili produživanjem postojećih), koji su uvjetovali promjenu izgleda čitave građevine.

Među mnogim primjerima preoblikovanja uslijed dogradnje katova na ulicama zagrebačkoga Donjega grada, spomenuo bih Ehrlichovu nadogradnju iz 1920. godine. On je dogradio drugi kat i preoblikovao pročelje kuće koju je J. J. Grahor projektirao 1887. godine na uglu Dalmatinske i Medulićeve ulice (Maroević, 1968:159).

Oblikovanje Arhitekture u Zagrebu

Ehrlich je zadržao raster prozora prvoga kata, pojednostavnio je oblikovanje prozorskih okvira i vijenaca. Kao svoj oblikovni dodatak unio je na koso odrezanom uglu zgrade nišu s balkonom, koja je sugerirala klasičan ugođaj, ali blizak modernom mišljenju. Ranije je na tom uglu bila niša s renesansnim trokutastim zabatom i polukružnim lukom unutar raspona stupova. Drugi je kat potpuno gladak, s istim rasporedom prozora, diskretno oblikovanih prozorskih okvira, s jakim naglaskom završnog vijenca. On se preoblikovanjem podredio zatečenom stanju, ali ga je kreativno osmislio koristeći se pritom vlastitim načinom protomodernog oblikovanja.

Preoblikovanje pak dodavanjem novih krila ili produživanjem građevine ne susrećemo suviše često, barem ne u definiranim i potpuno izgrađenim gradskim zonama. Spomenuo bih primjer uršulinskog samostana u Varaždinu, gdje je pomnim istraživanjem pročelja utvrđeno da je nakon produženja uličnoga krila samostana ujednačena dekorativna shema čitavog pročelja, te da je dodatak uvjetovao promjenu postojećeg oblikovanja. Tako je bilo i na dvorcu Miljana, gdje je nakon njegove obnove krajem osamdesetih godina došla do izražaja intencija konzervatora da se na pročelju pokažu

koloristička oblikovanja pojedinih građevnih faza kompleksa dvorca, koja su bila skrivena prigodom njihova stalnog podređivanja novim situacijama. Time su konzervatori ponovno preoblikovali izgled dvorca želeći pokazati njegovu kolorističku i time građevnu slojevitost. Takav pristup, prvi put u povijesti preoblikovanja, više ne poštuje cjelovitost novoga stanja, već analitiku razvitka ostavlja vidljivom na pročelju u skladu s novim konzervatorskim teorijama i novim senzibilitetom suvremenosti za povijesna svjedočanstva.

Preoblikovanje je često uvjetovala promjena prozora ili ulaza na građevinama, promjena boje ili cjelokupnog kolorističkog odnosa pojedinih elemenata arhitekture, izmjenjena građevnog materijala pročelja ili pak nastojanje da se zgrada prilagodi novom oblikovanju uličnog poteza, trga ili nekog drugog urbanog ansambla. Primjeri kolorističkih promjena često su skriveni pod slojevima žbuke ili naknadne boje pročelja. Primjer pak obnove cjelovite ranije oblikovne i kolorističke obrade pročelja nalazimo na palači Sermage u Varaždinu početkom osamdesetih godina, gdje je zgrada koja je do našega vremena došla u jednostavnom i skromnom izdanju bidermajerskog oblikovanja nanovo dobila karakter razigrane barokne palače.

Zagreb.
(Croatie).

Elsa Fluid dom.

Jelačićev trg 11, arhitekti Hönisberg i Deutsch, 1905. g. / Jelačić Square 11, arch.
Honisberg And Deutsch, 1905

Iskustva zagrebačke moderne

Nije stoga čudno da ni zagrebačka moderna arhitektura nije imuna na redizajn nekih građevina ranijeg razdoblja, kao što se ni suvremena arhitektura nije libila intervenirati na djelima iz prethodnog joj razdoblja moderne. Diljem Donjega i Gornjega grada, kao i novih zagrebačkih predjela, svjedoci smo mnogih primjera redizajna što ih je provela moderna arhitektura, kao i redizajna djela moderne arhitekture.

Zadržimo se na najkarakterističnijim primjerima i istaknimo posebnost njihova zahvata. Na središnjem zagrebačkom trgu, na Trgu bana Josipa Jelačića, susrećemo nekoliko primjera redizajna koje je provela moderna arhitektura, koji su na stanovit način postali antologijski. Na istočnoj strani trga izgrađena je 1905. godine kuća zvana "Elza fluid" po reklami koja ju je krasila i po vlasniku te poznate firme. Bila je izgrađena u raskošnom secesijskom slogu s pročeljem bogato ornamentiranim

florelnim ukrasom. Označavala je secesijski ulaz u lijevkasti tijek račvanja Jurišičeve i Petrinjske ulice. Projektirali su je Hönisberg i Deutsch na kvalitetnoj razini onovremene zagrebačke secesije. Godine 1928. njezino je pročelje potpuno preoblikovano u jednostavnim ploham moderne arhitekture, a izvedeno je po ideji poznatog njemačkog arhitekta Petera Behrensa (Kronologija..., 1977:16). Tako je ta ugaona zgrada postala klasični primjer modernog oblikovanja na istočnoj strani Trga, iako je u unutrašnjosti sačuvala niz elemenata secesijskog oblikovanja. To je novo oblikovanje poštivalo temeljne odnose istaknutih i uvučenih površina ranije zgrade, ali ih je prilagodilo jednostavnosti i proporcijama modernog pokreta, unijevši ritam vodoravnih naglasaka balkona i prozora u relaciji s čistim ploham neperforiranih dijelova pročelja. Tim je postupkom ostvarena nova kvaliteta Trga, iako je uspostavljen nesklad unutrašnjosti i vanjštine, što je bilo suprotno postulatima moderne arhitekture.

U sredini je Trga, na njegovoj sjevernoj strani (br. 6), arhitekt A. Freudenreich 1933. godine

preoblikovao Gavellinu kuću, negdašnju kasnohistorističku zgradu, koju je K. Waidmann projektirao 1888./9. (Kronologija..., 1977:16). On joj je, uklonivši plastičnu dekoraciju oko prozora i bogatstvo vijenaca, dao strog moderni izraz, zadržavši temeljni raster prozorskih otvora i visoku zonu dućana u prizemlju i polukatu. Waidmannova kuća bila je projektirana kao poslovno-stambena zgrada, koja je maksimalno isticala perforirano prizemlje i polukat kao poslovnu zonu zgrade. Freudenreich je formulirao novi oblik zidnog platna i pridodavši novu kuću prema sjeveru, koja je odredila dio nove izgradnje u ulici Pod zidom, ostvario prekrasan spoj dviju zgrada, insertiravši u prostor njihova spoja jedno od najljepših zagrebačkih zavojitih stubišta. Time je čitavom kompleksu dao novu kvalitetu.

Osamdesetih godina, u vrijeme uređenja tadašnjeg Trga Republike u povodu Univerzijade, čitavo je pročelje ponovno preoblikovano i vraćeno izgledom u vrijeme nas-

tanka zgrade. Vraćena je historistička dekoracija na pročelje, s time da nije uklonjena moderna nadogradnja završnoga kata, koja je bila uvučena i koja se još uvijek nazire iza završnog vijenca i rubnih zabata na rizalitima. Prizemna je zona potpuno perforirana i na njezinu je mjestu ostvaren prolaz Harmica kroz prizemlje zgrade. Tom je perforacijom poremećena historistička stabilnost prizemne zone i polukata i unesen element neuvjerljive adaptacije. Ne može se reći da rekonstruirano pročelje s povijesnim oblikovanjem nije pridonijelo cjelovitijem doživljaju sjevernog pročelja Trga. Međutim, na drugoj je strani šteta što je eliminiran zanimljiv primjer preoblikovanja, koje je steklo određenu tradiciju jer je moderno oblikovano pročelje živjelo u prostorima Trga (preko pedeset godina) duže od izvornog oblikovanja (nepunih pedeset godina).

U Gornjem gradu valjalo bi spomenuti neznatno, ali ipak značajno preoblikovanje Albinijeve kuće Arko iz tridesetih godina, koja je preoblikovana krajem sedamdesetih kad je u nju ušelio Ante Topić-Mimara. Tada je povišena zidana ograda s ulazom, koja je znatnije zatvorila malo dvorište ispred ulaza u kuću. Time su bitno poremećeni odnosi volumena kuće i plohe zida, koji su činili jednu od vrijednosnih kategorija ove izvanredne interpolacije. Zadržimo li se još na preoblikovanjima zgrada hrvatske moderne, valjalo bi se žaljenjem ustanoviti da je zgrada škole Ivana Zemljaka u Koturaškoj ulici doživjela skromne ali izrazito važne promjene koje se tiču njezine koncepcije i izgleda. Tipična Zemljakova obloga zidova natkrivenog trijema pri ulazu u školu, koja je bila izgrađena od keramičkih pločica, nedavno je zamijenjena neprimjerenim kamenim pločama, dok je sam trijem zatvoren metalnom konstrukcijom ispunjenom staklom, koja izgleda poput kioska, čime je potpuno poremećen sklad i prostorni izraz ove lijepe građevine (Maroević, 1995). Ovaj nekontrolirani način djelomičnog preoblikovanja govori o nasilnosti kratkoročnih poboljšanja funkcije, koja mogu izazvati neželjene posljedice za cjelovitost i karakter arhitekture.

Jelačićev trg 11, preoblikovao arhitekt Peter Behrens, 1927. g. / *Jelačić Square 11, redesigned by arch. Peter Behrens, 1927*

Poslijeratna iskustva

Za razliku od preoblikovanja spomenutih zgrada na Jelačićevu trgu, koje su preoblikovane u doba moderne, gdje je provedena potpuna izmjena koncepcije pročelja i estetika modernog pokreta u arhitekturi, preoblikovanja kasnijih razdoblja nisu toliko čista. Spomenuo bih potpuno neuspjelo preoblikovanje lijepe secesijske građevine Traumatološke bolnice u Draškovićevoj ulici, koja je sedamdesetih godina izmijenila lik (Maroević, 1974:15). Uklonjeni su posebno oblikovani prozori i njihova stolarija, pojednostavnjena je plastička dekoracija, dodan je novi natkriveni ulaz iznad rampe za dovoz bolesnika. Uglavnom, od zanimljivo oblikovane secesijske građevine nastala je nezanimljiva, neutralna i u mnogim dijelovima neskladna arhitektura, koja nije poprimila oznake novog vremena, a izgubila je temeljne oznake vremena svog nastanka.

Poznata zgrada "Željpo" S. Fabrisa na kazališnom trgu,

Jelačićev trg 6, arhitekt Kruno Waidmann, 1988./89., Jelačić Square 6, arch. Kruno Waidmann, 1988/89

koja je izgrađena šezdesetih godina (1961.-66.) i koja izazvala brojne negativne reakcije zbog pretjerane uporabe stakla na tom poznatom zagrebačkom historističkom trgu te koja se smatra neuspjelim primjerom kontrastne interpolacije, doživjela je redizajn u namjeri da se smanji, po mišljenju mnogih, neprimjeren dojam staklene zgrade na povijesnom trgu. Staklene plohe njezina pročelja prekrivene su apliciranim metalnim pločama. One su bitno promijenile izgled i boju građevine, iako nisu bitno promijenile njezinu neprimjerenost prouzrokovanu volumenom, gabaritom i formatom otvora.

Zanimljivo je bilo neznatno ali značajno preoblikovanje Šegvićeve zgrade negdašnje Općine Trnje u Vukovarskoj ulici. Ona je sagrađena krajem četrdesetih godina, ali ne u potpunom volumenu u kojem je projektirana. S ulične strane dominirali su redovi horizontalnih prozora u plitkim nišama. Početkom šezdesetih godina bojom se pokušalo diferencirati plohu niše od ostalog zidnog platna i time se postigao stanovit vertikalizam, koji je malo omekšao strogo ujednačen vodoravni ritam otvora.

Zgrada Hotela "Central", na uglu Branimirove i Petrinjske ulice, poseban je primjer preoblikovanja pročelja. Izvorno kasnohistoristička zgrada pojednostavnjena je u prvim poslijeratnim godinama. Pročelje joj je prekriveno ravnim

salonitnim pločama, čime je unesena jedna nova logika u strukturu zgrade. Bilo je to sumorno i neugledno pročelje. Nedavno joj je izmijenjeno čitavo vanjsko zidno platno u "high-tech" maniri. Metalne ploče s ravnim staklenim ispunama, oblikom koji ne korespondira ni s prošlim oblikovanjem niti sa susjednim zgradama, ukazuju na još jednu metamorfozu ovog inače neuglednog objekta. Danas je to prejak naglasak na kolodvorskom trgu u fronti kuća koje nemaju jedinstvenu fizionomiju.

Zaključak

Kako zaključiti ove kratke naznake o problemu redizajna ili preoblikovanja pročelja zgrada u gradskim prostorima? Jednostavnom konstatacijom da je preoblikovanje staro koliko i arhitektura, da su potrebe koje su uzrokovale preoblikovanja bile vrlo raznolike i da su rezultati bili uvijek predodređeni željom da se zgrada prilagodi novim potrebama ili ukusu novoga vremena. Principi redizajna vrijedne stare arhitekture počeli su se određivati kad je narasla svijest o njezinoj vrijednosti. To se događa i s modernom arhitekturom, koja nije imala velikog sentimenta prema prošlim razdobljima, iako danas, u poziciji prepoznate vrijednosti, stječe određeni imunitet, koji će pomoći očuvanju njezinih autentičnih kvaliteta.

Jelačićev trg 6, preoblikovao arhitekt Aleksandar Freudenrich, 1933. g. / *Jelačić Square 6, redesigned by arch. Aleksandar Freudenrich, 1933*

Preoblikovanje je često rodilo nove vrijednosti građevine, a vrijednost je kao i uvijek ovisila o kvaliteti autora koji je intervenirao u naslijeđeno i dovršeno djelo. Zagrebačka moderna arhitektura u tome nije bila iznimka.

Literatura

- 1 Fister, P. (1979.): *Obnova in varstvo arhitekturne dediščine*, Partizanska knjiga, Ljubljana
- 2 *Kronologija Trga Republike u Zagrebu* (1977.), *Čovjek i prostor*, br. 3/288, str. 16
- 3 Maroević, I. (1968.): *Graditeljska obitelj Grahor*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb
- 4 Maroević, I. (1974.): *Da li nam to treba? (pročelje Traumatološke bolnice u Zagrebu)*, *Čovjek i prostor*, br. 250, str. 15
- 5 Maroević, I. (1995.): *Školska zgrada dio je zavičaja*, *Večernji list, Kulturni obzor*, str. 18(2) (21.01.1996.)

Summary

Ivo Maroević

Redesign of the Modern Architecture in Zagreb

How to conclude short suggestions on the problem of redesigning or reshaping of the city building facades? By a simple statement that redesign is as old as the archi-

... tecture itself, that the needs that cause it are quite various, and that, therefore, the results are always predetermined by a wish to adapt the building so as to meet the new needs or the taste of a new age. The principles of redesign of the valuable old architecture started to be defined with the rise of the awareness of its value. The same happened with the modern architecture, which had no great sentiment for the periods of the past, but today, in the position of a recognized value, it obtained certain immunity which will help maintain its authentic qualities. Redesign often produced new values of the building, and as always, value depended on the quality of the author who intervened in an inherited and already accomplished work. The modern architecture of Zagreb was no exception to that.